

Нармін Яшар кизи Фатуллаєва,
аспірантка кафедри англійської філології,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
<https://orcid.org/0009-0008-3738-7858>
м. Івано-Франківськ, Україна

Іронія як комунікативно-прагматична суперстратегія псевдо ввічливості

Irony as a communicative and pragmatic superstrategy of mock politeness

Анотація. Стаття присвячена дослідженню іронії як складного лінгвістичного феномена, який вирізняється комплексною структурою і семантикою. У сучасному мовознавстві дослідження іронії виходить за межі літературних творів і стає предметом вивчення через призму її ролі в повсякденному спілкуванні. Авторка статті приділяє особливу увагу категорії псевдоввічливості і її ролі в комунікативній парадигмі, особливо в контексті постмодерністської прози, де діалогічне мовлення персонажі характеризують складністю, алегоричністю й іронією. У статті проведено докладний аналіз іронії як комунікативно-прагматичної суперстратегії псевдоввічливості в англійському мовленні. Розглянуто різні псевдоввічливі стратегії й тактики, які використовують персонажі постмодерністської прози для досягнення різноманітних комунікативних інтенцій під час спілкування, оскільки це допомагає розкрити багатогранний характер сучасного спілкування. Особлива увага приділена ролі контексту для розуміння іронії. Виявлення інтенцій мовця й правильне розуміння іронічного висловлення вимагають урахування не тільки лінгвістичних, а й культурологічних, психологічних і філософських аспектів. З'ясовано, що іронія є важливим елементом сучасного спілкування, і розуміння її призначення й виражальних засобів є важливим для успішної комунікації в сучасному суспільстві. Іронія є стратегічним способом вираження мовця, спрямованого на досягнення конкретних комунікативних інтенцій. Іронію використовують із огляду на різні обставини, такі як жартування, вираження незгоди, насмішка й т. д., і досягають за допомогою різних засобів. Але кожне іронічне висловлення призначене стверджувати протилежне тому, що було сказано. Контекст відіграє основну роль у визначенні іронії, а іронічні висловлення, вилучені з контексту, втрачають свою ілюквативну силу й не мають впливу на слухача. Дослідження іронії як комунікативно-прагматичної категорії сприяє кращому розумінню мовленнєвої практики і її впливу на спілкування.

Ключові слова: іронія, іронічне висловлення, псевдоввічливість, псевдоввічлива стратегія, псевдоввічлива тактика.

Summary. *The article explores irony as a complex linguistic phenomenon characterized by intricate structure and semantics. In contemporary linguistics, the study of irony extends beyond literary works and becomes a subject of examination through the lens of its role in everyday communication. The author of the article places special emphasis on the category of mock politeness and its role in the communicative paradigm, particularly in the context of postmodern literature where dialogues of characters are marked by complexity, allegory, and irony. A comprehensive analysis of irony as a communicative and pragmatic superstrategy of mock politeness in the English language is conducted in the article. Various mock politeness strategies and tactics employed by characters in postmodern fiction to achieve diverse communicative intentions during interactions are discussed, highlighting the multifaceted nature of contemporary communication. Special attention is paid to the role of context in understanding irony. Recognizing the speaker's intentions and correctly comprehending ironic utterances necessitates consideration of not only linguistic but also cultural, psychological, and philosophical aspects. It is elucidated that irony is a significant element of modern communication, and understanding its purpose and expressive means is crucial for successful communication in contemporary society. Irony serves as a strategic means for speakers to convey specific communicative intentions. Irony is used in various circumstances, such as humor, expressing disagreement, mockery, etc., employing diverse means to achieve these ends. However, every ironic utterance is designed to assert the opposite of what is stated. Context plays a pivotal role in determining irony, and isolated ironic utterances lose their illocutionary force and have no impact on the listener. The investigation of irony as a communicative and pragmatic category contributes to a better understanding of linguistic practice and its influence on communication.*

Key words: *irony, ironic utterance, mock politeness, mock politeness strategy, mock politeness tactics.*

Вступ. Іронія, як лінгвістичний феномен, завжди привертала увагу лінгвістів, завдяки своїй складній структурі й семантиці. У сучасному мовному контексті іронія виходить за межі літературних творів і стає ключовим елементом спілкування й взаємодії в суспільстві. Водночас, категорія псевдоввічливості стає невід'ємним складником комунікативної парадигми, особливо в контексті постмодерністської прози, де мовлення персонажів відзначається складністю, алегоричністю й іронією.

Псевдоввічливі стратегії і тактики діалогічного мовлення персонажів постмодерністської прози є складними психолінгвістичними явищами, які потребують детального аналізу й інтерпретації. Сприйняття й розуміння цих стратегій вимагає не лише лінгвістичних, але й культурологічних, психологічних і філософських підходів.

У пропонованій статті здійснено аналіз іронії як комунікативно-прагматичної суперстратегії псевдоввічливості в художніх текстах сучасної англійської мови, а також визначено парадигму стратегій і тактик діалогічного мовлення персонажів і їх взаємодію з іншими псевдоввічливими стратегіями.

Актуальність дослідження зумовлена доцільністю всебічного аналізу іронії в контексті псевдоввічливих стратегій і тактик діалогічного мовлення персонажів посмодерністської прози, оскільки це дозволяє розкрити багатоаспектний характер сучасного спілкування.

Метою статті є виявлення загальних закономірностей використання іронії як комунікативно-прагматичної суперстратегії псевдоввічливості з урахуванням особливостей стратегій і тактик її вираження в художніх текстах сучасної англійської мови.

Методологія та методи дослідження. У статті використано метод теоретико-концептуального аналізу для критичного аналізу концепцій і дефініцій, наявних в українському й зарубіжному мовознавстві стосовно іронії як комунікативно-прагматичної стратегії, який допоміг проаналізувати різноманітні підходи до вивчення іронії і її ролі в комунікації, а також визначити ключові концепції й ідеї, які формують основу для нашого дослідження. Метод суцільної фіксації діалогічного мовлення персонажів із художніх текстів сучасної англійської мови забезпечив надійність і достовірність результатів дослідження. Метод комунікативно-прагматичного аналізу іронічних висловлень на наявність псевдоввічливих стратегій і тактик допоміг зрозуміти, як комунікація впливає на дії, рішення й взаємодію учасників спілкування в прагматичному контексті. Метод контекстуального аналізу передбачає наявність деякого контексту, в якому вивчаємо й аналізуємо використання псевдоввічливих стратегій і тактик, а також визначаємо вплив цього контексту на сприйняття й інтерпретацію іронічних висловлень.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному мовознавстві дослідження іронії репрезентовано працями таких науковців, як Ю. О. Гарюнова, Л. Я. Гнатюк, О. М. Калита, І. В. Кропивко, Н. В. Ланчуковська, О. О. Потебня, І. Ю. Шкіцька, Г. В. Яновська, П. Браун, П. Г. Грайс, А. Катлер, Дж. Ліч, Д. К. Мюке, С. Левінсон, Н. Д. Нокс, Д. Спербер, однак досі немає єдиного загальноприйнятого визначення іронії, що призводить до розмаїтості поглядів і тлумачень цього явища серед учених і робить іронію складним об'єктом дослідження, який вирізняється комплексністю й семантичною багатозначністю. Так, іронію розглядають як відхилення від мовного коду для передавання (імпліцитно) небажаних повідомлень [10; 14]; як значеннєву невідповідність, відхилення від принципу кооперації [2, с. 6]; як метакомунікативну здатність визначати інтенції мовця на основі його висловлень [15]; як когнітивну якість, яка полягає в необхідності відображення попереднього когнітивного сприйняття в лінгвістичній формі [11]; як непряме заперечення [9]; як реакцію адресата на маніпулятивну тактику підвищення значимості

співрозмовника [3, с. 214]; як спосіб сказати якнайменша, маючи на увазі якнайбільше [8, с. 40]; як приховану стратегію для збереження «обличчя» [6, с. 221]; як спосіб вираження критики, коли адресат розуміє образливий зміст опосередковано, за допомогою імплікатур [12, с. 82]; як прагматичний засіб висловлення негативної оцінки імпліцитно [1, с. 136].

На нашу думку, іронія є добре продуманою стратегією комунікації, обраною мовцем із метою досягнення задуманої реакції з боку адресата. Її мета не передбачає заплутати слухача; навпаки, її мета полягає в тому, щоб адресат усвідомив комунікативні інтенції мовця. Відмінність між тим, що мовець говорить, і тим, що він має на увазі, може створювати труднощі в процесі комунікації. Однак спільна інформованість учасників сприяє взаєморозумінню. Адресат повинен ідентифікувати інтенцію, яку імплікують за допомогою іронії.

У нашому дослідженні ми розглядаємо іронію як комунікативно-прагматичну суперстратегію псевдоввічливості, яку використовують для вираження комунікативних інтенцій, які відрізняються від літерального або очевидного змісту висловлення. З такого погляду іронію використовують задля досягнення різноманітних цілей комунікації: вираження критики, приховування незгоди чи роздратування й т. д. У межах іронії як суперстратегії псевдоввічливості ми виділяємо такі стратегії, як: іронічна згода, фейковий ентузіазм, нещирі компліменти й подяка, надмірна ввічливість і офіційність, завуальована образа й ін. Розглянемо деякі з них.

Стратегія іронічної згоди в контексті комунікації полягає в тому, що мовець іронічно виражає згоду чи підтримку, хоча його справжні переконання або наміри можуть бути протилежними. Цю стратегію використовують із метою збереження гармонії в спілкуванні й уникнення конфлікту. Наприклад:

(1) I said,' Newman repeated slowly,' how do you know he's fled the country?' (2) 'Well, Buckmaster gave the order. Check with airports, seaports. Show his photograph. Only to top security personnel, of course.' *(3) 'Ofcourse!' Newman interjected ironically. 'Do get to the point of what I asked.'* *(4) 'Jim Corcoran at London Airport made discreet enquiries. Found a girl with a good memory who remembered him checking in early this morning for a flight to Brussels. Appeared to have a girl with him. From the description Corcoran obtained I'm afraid it could be Paula Grey...'* *(5) 'Makes sense,' Newman commented. 'Makes sense!'* [7].

У наведеному тексті Ньюмен і його колега обмінюються інформацією й своїми власними думками щодо розслідування можливої втечі підозрюваного з країни. Розглянемо текст з погляду псевдоввічливості більш детально. У висловленні (1) фраза «*repeated slowly*» може

означати, що мовець намагається натякнути слухачеві, що той не розуміє очевидних речей. У висловленні (2) фраза «*of course*» означає, що адресат мав би вже володіти інформацією, однак, мовець натякає, що, ймовірно, адресат не знає всіх фактів. У висловленні (3) повторення фрази «*of course*», використання знаку оклику й фрази «*interjected ironically*» означає, що Ньюмен реагує на попереднє висловлення досить іронічно, натякаючи на те, що інформація у висловленні (2) є очевидною чи зайвою. У висловленні (3) використання фрази «*do get to the point*» вказує на те, що Ньюмен бажає отримати відповідь, приховуючи свою нетерплячість й незадоволення. У висловленні (4) мовець описує низку дій, однак фраза «*discreet enquiries*» і повтор фрази «*of course*» підкреслюють, що адресат мав би очікувати такий результат. У висловленні (5) повтор фрази «*makes sense*» можна розглядати як спосіб висміювання очевидності ситуації. Фраза «*commented*» також вказує на те, що Ньюмен говорить іронічно.

Аналіз наведеного діалогу засвідчив використання стратегії іронічної згоди. Персонажі використовують ввічливі висловлення, приховуючи свої справжні інтенції за допомогою тактики прихованого роздратування, задля збереження офіційного стилю спілкування й професіоналізму.

Стратегія конверсаційних імплікатур спрямована на розуміння й аналіз підтексту імплікатур, які виникають під час спілкування й взаємодії між учасниками комунікації, і є важливим інструментом у спілкуванні, оскільки дозволяє виразити нюанси мовленнєвої комунікації й досягти бажаних комунікативних інтенцій. Цю стратегію використовують для досягнення різних цілей, таких як уникнення конфлікту, маніпуляція й підвищення ефективності спілкування. Наприклад:

(1) 'Have you been to the hospital?' asked Jenny. (2) 'Don't fuss, Jen,' Cassie said. 'It's perfectly O.K. It just aches a bit, that's all. And I didn't knock myself out, you know. Just bashed my cheek a bit.' (3) 'A bit?' retorted Jenny ironically. (4) 'Let me know when you really hurt yourself, won't you?' [13].

У наведеному тексті Кессі й Дженні обговорюють травму Кессі. Під час розмови виникає напруга, оскільки Кессі намагається применшити серйозність травми, а Дженні навпаки є дуже стурбованою й висловлює деякі сумніви. Розглянемо текст з погляду псевдоввічливості більш детально. У висловленні (1) Дженні виражає справжню стурбованість щодо самопочуття Кессі. Зважаючи на контекст й відносини між персонажами, варто зазначити, що Дженні вважає, що Кессі не розповіла їй правду про свою травму. У висловленні

(2) використання фрази «*Don't fuss*» вказує на те, що Кессі намагається уникнути надмірної стурбованості Дженні. Описуючи свою травму як «*It just aches*» і «*I didn't knock myself out*», а також повторюючи фразу «*a bit*», Кессі мінімізує серйозність ситуації. Висловлення (3) є яскравим прикладом використання іронії. Повторення фрази «*a bit*» у вигляді запитання демонструє неприйняття Дженні версії Кессі і, таким чином, Дженні намагається дізнатися правду. Висловлення (4) на перший погляд є ввічливим проханням надати інформацію, але воно містить скептицизм і недовіру. Дженні намагається приховати таким чином свою справжню інтенцію – бажання, щоб Кессі була з нею відвертою.

Аналіз наведеного діалогу засвідчив використання персонажами стратегії конверсаційних імплікатур за допомогою тактик мінімізації, надання селективної інформації й прихованого вираження сумніву. Персонажі використовують ввічливі висловлення, приховуючи свою справжню інтенцію, думки й почуття.

Стратегія фейкового ентузіазму в комунікації полягає у вираженні інтенсивного зацікавлення, позитивного ставлення або ентузіазму щодо чогось, навіть якщо це не відповідає справжнім почуттям мовця. Цю стратегію використовують із метою підтримки ввічливого тону під час спілкування, створення позитивного враження або підсилення позитивної динаміки в розмові, а також задля збереження гармонії в спілкуванні чи досягнення деяких комунікативних інтенцій. Наприклад:

(1) *Alex Household gave a twisted smile and announced ironically, 'Right, here we go. Tonight will be the climax of my career. Twenty-three years in the business has all been the build-up for this, as I take on my most challenging role ever – bloody prompter!'* (2) *'Come on, Alex. It's not so bad, it's –'* (3) *'Isn't it? What do you know about how bad it is?'* (4) *Charles retreated under this assault. 'I just meant... Never mind. Back to what I said first – break a leg.'* (5) *'I should think that will be the very least I will break,' said Alex Household, and walked towards the stage* [5].

У наведеному тексті відбувається розмова між Алексом і Чарльзом. Алекс дещо розчарований своєю роллю на заході, а Чарльз намагається його заспокоїти. Розглянемо діалог з погляду псевдоввічливості більш детально. У висловленні (1) Алекс проявляє досить позитивне («*gave a twisted smile*») й захопливе ставлення до майбутнього виступу, використовуючи фрази «*climax of my career*» і «*the most challenging role ever*». Він використовує тактику перебільшення, щоб зазначити важливість заходу. Однак, використання фрази «*bloody prompter*» протиставляється з проявом ентузіазму, викриваючи справжні почуття Алекса – він засмучений. У висловленні

(2) Чарльз намагається ввічливо зменшити негативізм Алекса, зазначаючи що це не так вже й погані *«It's not so bad»*. У висловленні (3) Алекс надмірно акцентує на негативних аспектах ситуації за допомогою риторичного запитання *«Isn't it?»*, проявляє свій скептицизм і знівельовує спроби Чарльза підбадьорити його. У висловленні (4) використання фрази *«never mind»* й ідіоми *«brake a leg»* вказує на те, що Чарльз продовжує підтримувати Алекса. У висловленні (5) відповідь Алекса *«that will be the very least I will break»* демонструє його очікування, що має трапитися щось гірше.

Аналіз наведеного діалогу засвідчив використання стратегії фейкового ентузіазму. За допомогою тактики перебільшення й перекручення значення слів головний герой намагається виразити своє справжнє ставлення до ситуації, використовуючи водночас ввічливі висловлення.

Стратегія надмірної офіційності передбачає використання надмірно офіційного мовлення чи стилю, які виходять за межі стандартних норм ввічливого спілкування. Цю стратегію використовують із метою збереження «обличчя», створення відстані між співрозмовниками, уникнення особистих чи неприємних тем. Наприклад:

(1) *'Confound you, Theda! Very well, then, you shall have it plain. Keep that head of yours well hidden, or I shall not be answerable for the consequences!'* (2) *'I thank you for the warning, sir,' Theda said demurely, 'and will hope to be forgiven for so wantonly playing the temptress.'* (3) *'What you're tempting me to at this moment, my good girl, has very little to do with passion!'* declared Benedict roundly. (4) *Theda gurgled. 'Very well, I shall desist, and thank you instead. For you have raised my spirits immeasurably.'* (5) *'I am happy to have afforded you amusement, ma'am,' he said ironically, and turned in at the gates of the Lodge.'* [4]

У наведеному тексті відбувається розмова між Тедою і Бенедиктом, яка містить елементи погрози й іронії. Розглянемо діалог з погляду псевдоввічливості більш детально. У висловленні (1) фраза *«Confound you»* вказує на те, що мовець дещо роздратований, а фраза *«Keep that head of yours well hidden»* містить завуальовану погрозу. Мовець говорить, що можуть настати негативні наслідки для адресата, однак очевидно, що Бенедикт насправді не стурбований добробутом Теди. У висловленні (2) Теда ввічливо звертається до Бенедикта *«sir»* і дякує. Однак використання слів *«wantonly»* і *«temptress»* вказує на те, що, ймовірно, вона не цілком серйозно сприймає погрозу. У висловленні (3) звертання *«my good girl»* на перший погляд ввічливе, однак воно імплікує роздратування й незадоволення мовця діями адресата. Висловлення (4) містить надмірну подяку, вказуючи на її нещирість, а фраза *«I shall desist,*

and thank you instead» зберігає формальність діалогу. У висловленні (5) мовець іронічно використовує слово «*happу*», що вказує на те, що насправді він зовсім незадоволений результатом розмови. Однак звертання «*ta'am*» зберігає офіційний стиль комунікації.

Аналіз наведеного діалогу засвідчив використання стратегії надмірної офіційності. За допомогою тактик перебільшення, нещирої подяки й офіційного звертання персонажі приховують свої справжні інтенції і почуття. Використання офіційного мовлення й ввічливих висловлень створює комунікацію, наповнену напругою і прихованими емоціями.

Висновки з дослідження. Іронія є складним і багатограним явищем у сучасній комунікації, яке використовують для досягнення різноманітних комунікативних цілей. Вона функціонує як комунікативно-прагматична суперстратегія псевдоввічливості, яку використовує мовець для вираження своїх інтенцій, приховуючи їх за ввічливими висловленнями за допомогою різноманітних стратегій і тактик: іронічної згоди, фейкового ентузіазму, нещирих компліментів, надмірної ввічливості й офіційності, завуальованих образ тощо. Ці стратегії вказують на гнучкість і різноманітність способів вираження іронії і різні інтенції комунікації, які можуть бути досягнуті за допомогою іронічних висловлень. Важливо зазначити, що розуміння іронії вимагає урахування контексту й культурних, психологічних і філософських аспектів. Іронія завжди має на меті виразити інше значення або інформацію, яка відрізняється від літерального або очевидного змісту висловлення. Контекст відіграє ключову роль у визначенні іронії, і тільки спільна інформованість учасників комунікації сприяє взаєморозумінню. Іронічні висловлення, відокремлені від загального контексту, втрачають свою ілюквативну силу й не впливають на слухача, який не розпізнає прихованої інтенції. Отже, іронія є важливим елементом сучасної комунікації, і розуміння її призначення, й особливостей використання різноманітних стратегій і тактик, є ключовим для успішного спілкування в сучасному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатюк Л. Прагматичні й функціонально-комунікативні особливості імплікатури іронії. *Лінгвістичні студії*. 2011. № 23. С. 131–137.
2. Ланчуковська Н. В. Прагматичний аспект інтонації в реалізації іронії в англomовному художньому тексті (експериментально-фонетичне дослідження): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2003. 22 с.
3. Шкіцька І. Ю. Способи та засоби вербалізації іронії в маніпулятивному дискурсі позитиву. *Лінгвістичні дослідження*. 2018. № 47. С. 213–221.
4. Bailey E. *Hidden flame*. Richmond, Surrey : Mills & Boon, 1993. 253 p.

5. Brett S. Murder unprompted. UK : Futura Pub. Ltd, 1984. 164 p.
6. Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.
7. Forbes C. Shockwave. London : Pan Books Ltd, 1990. 558 p.
8. Frye N. Anatomy of Criticism. Princeton, NJ : Princeton University Press, 1957. 408 p.
9. Giora R. On irony and negation. *Discourse Processes*. 1995. Vol. 19, № 2. P. 239–264.
10. Grice H. P. Logic and conversation. *Syntax and Semantics. Vol. 3 : Speech Acts / P. Cole, J. L. Morgan (Eds.)*. New York : Academic Press, 1975. P. 41–58.
11. Hamamoto H. Irony from a cognitive perspective. *Relevance Theory: Applications and Implications / R. Carston, S. Uchida (Eds.)*. Amsterdam : John Benjamins, 1998. P. 257–270.
12. Leech G. N. Principles of Pragmatics. New York : Longman, 1983. 250 p.
13. Nash E. Strawberries and wine. Cheltenham : New Author Pub, 1993. 476 p.
14. Searle J. Literal meaning. *Expression and Meaning / J. Searle*. Cambridge : Cambridge University Press, 1979. P. 117–136.
15. Sperber D., Wilson, D. Pragmatics, modularity and mind-reading. *Mind and Language*. 2002. Vol. 17, № 1–2. P. 3–23.